

जागतिक बँक अर्थसहाय्यीत 'महाराष्ट्र राज्य
कृषि व्यवसाय व ग्रामीण परिवर्तन (SMART)'
प्रकल्पास मान्यता देणे तसेच जागतिक
बँकेसोबत करारनामा करण्यास मान्यता देणे.

महाराष्ट्र शासन

कृषि, पशुसंवर्धन, दुग्धव्यवसाय विकास व मत्स्यव्यवसाय विभाग

शासन निर्णय क्र. कृव्यप्र - ४६१९ / प्र.क्र.७०/८-अ,

मादाम कामा रोड, हुतात्मा राजगुरु चौक,

मंत्रालय विस्तार, मुंबई - ४०० ०३२,

दिनांक: ११ सप्टेंबर, २०१९

संदर्भ:-

१. कृषि व पदुम विभागाचा शासन निर्णय क्रमांक:- कृव्यप्र - ४६१८/प्र.क्र.१०२/८-अ, दिनांक २४ जुलै, २०१८
२. कृषि व पदुम विभागाचा शासन निर्णय क्रमांक:- नादेकृ - २०१७/प्र.क्र.४०/८-अ, दिनांक २८ सप्टेंबर, २०१८
३. कृषि व पदुम विभागाचा शासन निर्णय क्रमांक:- कृव्यप्र - ४६१८/प्र.क्र.१०२/८-अ, दिनांक १९ जानेवारी, २०१९
४. कृषि व पदुम विभागाचा शासन निर्णय क्रमांक:- कृव्यप्र - ४६१८/प्र.क्र.१०२/८-अ, दिनांक २७ मे, २०१९
५. कृषि व पदुम विभागाचा शासन निर्णय क्रमांक:- कृव्यप्र - ४६१८/प्र.क्र.१२९/८-अ, दिनांक २७ मे, २०१९

प्रस्तावना:

महाराष्ट्रात २०१० ते २०१८ या कालावधीत जागतिक बँक सहाय्यीत महाराष्ट्र स्पर्धाक्षम कृषि विकास प्रकल्प (MACP) राबविण्यात आला. राज्यातील शेतक-यांची उत्पादकता, नफा क्षमता आणि बाजारपेठ प्रवेश सुलभता वाढविणे ही प्रकल्पाची मुख्य उद्दीष्टे होती. या प्रकल्पांतर्गत शेतकरी उत्पादक कंपन्यांची स्थापना, कृषि उत्पन्न बाजार समित्या, पशु बाजार, ग्रामीण आठवडी बाजार यांचे बळकटीकरण करण्यात आले तसेच गोदामांचे नुतनीकरण करण्यात आले. त्याचप्रमाणे, महाराष्ट्र राज्य ग्रामीण जीवनोन्नती अभियानांतर्गत (MSRLM) विविध आजीविका घटकांच्या माध्यमातून गरीबी निर्मूलनाचे उपक्रम राबविण्यात आले. या अभियानामुळे २.२० लाख स्वयंसहाय्यता गटांचे सबलीकरण, ५१७७ ग्रामीण संस्थांची आणि २२० समूह स्तरावरील संघांची स्थापना करून ७००० सुक्ष्म उद्योजक निर्माण करण्यात आले. कृषि व संलग्न क्षेत्रामध्ये यापूर्वी राबविलेल्या विविध बाह्य सहाय्यीत प्रकल्प (MACP / MSRLM इ.) तसेच प्रचलित योजनांच्या माध्यमातून राज्यात शेतकऱ्यांना संघटीत करून शेतमाल मुल्य वृद्धीच्या क्षेत्रात त्यांची क्षमता बांधणी करण्यात यश आलेले आहे. या माध्यमातून २००० हून अधिक शेतकरी उत्पादक कंपन्या, ३.५६ लाख महिला बचत गट आणि त्यांचे संघ तयार करण्यात आले असून त्यांच्या माध्यमातून विविध प्रकारच्या शेत मालावर मुल्यवृद्धी करण्यात येते.

या सर्व प्रकल्प / योजनांच्या माध्यमातून राज्य शासनाने केलेल्या प्रयत्नांच्या परिणामी राज्यात जे सामाजिक भांडवल आणि पायाभूत सुविधा निर्माण होत आहेत, त्यांच्या आधारे देशांतर्गत आणि जागतिक बाजारपेठेतील संधींचा लाभ शेतकऱ्यांना मिळवून देऊन शेतीतून अधिकाधिक नफा मिळवून देण्यासाठी नियोजनबद्ध व संघटीत प्रयत्नांची आवश्यकता दिसून आली आहे. सर्वसाधारणपणे महिलांचा कृषि क्षेत्रामध्ये मजूर तसेच तत्सम निम्न स्तरावरील कामामध्ये लक्षणीय सहभाग आहे परंतु, कृषि मूल्य साखळीच्या वरच्या स्तरावर महिलांचा सहभाग मोठ्या प्रमाणात वाढविणे आवश्यक आहे.

त्याकरिता राज्य शासनाने जागतिक बँक अर्थसहाय्यीत महाराष्ट्र राज्य कृषि व्यवसाय व ग्रामीण परिवर्तन प्रकल्प (State of Maharashtra's Agribusiness and Rural Transformation Project) राबविण्यास संदर्भांकित दि.१९ जानेवारी, २०१९ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये तत्त्वतः मान्यता दिली होती तसेच, या प्रकल्पाचा आराखडा तयार करण्याकरिता आयुक्त (कृषि) यांच्या अधिपत्याखाली ३७ पदांसह 'प्रकल्प व्यवस्थापन कक्ष' स्थापण्यास मान्यता दिली होती, आणि राज्य स्तरावरून प्रकल्पाचे संनियंत्रण करण्यासाठी मुख्य सचिवांच्या अध्यक्षतेखाली 'प्रकल्प सुकाणू समिती' गठीत केलेली आहे. संदर्भांकित दि. २७ मे, २०१९ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये प्रकल्प व्यवस्थापन कक्षाकरिता उच्चस्तर सचिव समितीच्या मान्यतेने ३७ पदांची निर्मिती करण्यात आलेली आहे.

प्रकल्प व्यवस्थापन कक्षाद्वारे जागतिक बँकेच्या पथकाच्या मार्गदर्शनाखाली महाराष्ट्र राज्य कृषि व्यवसाय व ग्रामीण परिवर्तन प्रकल्पाचा आराखडा व कार्यपुस्तिकांचा मसुदा तयार केला आहे. या प्रकल्पाद्वारे राज्यातील विविध पिकांच्या कार्यक्षम मूल्य-साखळ्या विकसीत करून त्यात संघटीत शेतकऱ्यांचा सहभाग वाढविण्याकरिता, शासकीय योजना / प्रकल्पांच्या माध्यमातून यापूर्वी संघटीत केलेल्या शेतकऱ्यांना शेत मालावर प्रक्रिया करून तो थेट खाजगी उद्योजकांना विक्री करण्यासाठी बाजार जोडणी व्यवस्था निर्माण करण्याचा शासनाचा मानस आहे. सदर प्रकल्पांतर्गत निर्माण होणाऱ्या कृषि व पूरक उत्पादनांच्या मूल्य साखळ्या या स्पर्धाक्षम असण्याबरोबरच त्या सर्वसमावेशी (Gender equality) असाव्यात हे शासनाचे उद्दिष्ट आहे. कृषि विभागाचे "व्हिजन २०३०" व "संयुक्त राष्ट्र संघाने" २०३० पर्यंत निश्चित केलेली विकासाची शाश्वत ध्येये साध्य करण्याकामी देखील हा प्रकल्प पूरक ठरणार आहे.

या US \$ ३०० दशलक्ष प्रकल्प किंमतीच्या महाराष्ट्र राज्य कृषि व्यवसाय व ग्रामीण परिवर्तन प्रकल्पाची अंमलबजावणी करण्यास तसेच, प्रकल्पासाठी जागतिक बँकेचे (IBRD) US \$ २१० दशलक्ष कर्ज घेण्यास आणि जागतिक बँकेसोबत करार करण्यास मान्यता मिळण्याच्या प्रस्तावास दिनांक ०९ सप्टेंबर, २०१९ रोजीच्या मंत्रीमंडळ बैठकीत मान्यता देण्यात आली आहे, त्यानुषंगाने शासन पुढीलप्रमाणे निर्णय घेत आहे:-

शासन निर्णय:-

१. महाराष्ट्र राज्य कृषि व ग्रामीण परिवर्तन प्रकल्पाची (State of Maharashtra's Agribusiness and Rural Transformation - SMART) राज्यातील सर्व जिल्ह्यांमध्ये ७ वर्ष कालावधीत (सन २०१९-२० ते २०२६-२७ पर्यंत) अंमलबजावणी करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे. सदर प्रकल्पाच्या अंमलबजावणी करिता संस्था नोंदणी अधिनियम १८६० अन्वये "महाराष्ट्र राज्य कृषि व ग्रामीण परिवर्तन प्रकल्प (SMART) संस्था" स्थापून प्रकल्पाची अंमलबजावणी करावी. सदर संस्थेचे नियम व उप नियम हे मुख्य सचिवांच्या अध्यक्षतेखालील प्रकल्प सुकाणू समितीच्या मान्यतेने निश्चित करावेत.
२. महाराष्ट्र राज्य कृषि व ग्रामीण परिवर्तन प्रकल्प (SMART) संस्थेतर्गत प्रकल्पाचे समन्वय व व्यवस्थापन कक्ष स्थापित करावे आणि या कक्षाकरिता यापूर्वी प्रकल्प कालावधी पर्यंत अस्थायी स्वरूपात निर्माण केलेली ३७ पदे सदर संस्थेकडे हस्तांतरीत करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे. प्रकल्पांतर्गत सहभागी विभागांचे "प्रकल्प अंमलबजावणी कक्ष" संबंधित अंमलबजावणी यंत्रणांच्या अधिपत्याखाली स्थापित करावेत. त्याचप्रमाणे, कृषि विभागांतर्गत विभागीय व जिल्हा स्तरावर प्रकल्पाचे अंमलबजावणी कक्ष स्थापण्यात यावेत. सदर सर्व कक्षांसाठी पदांचा आकृतिबंध मुख्य सचिवांच्या अध्यक्षतेखालील प्रकल्प सुकाणू समितीच्या मान्यतेने निश्चित करावा तसेच,

आणि उच्चस्तर सचिव समितीच्या मान्यतेने प्रकल्प कालावधी पर्यंत अस्थायी स्वरूपात आवश्यक पदांची निर्मिती करावी.

३. महाराष्ट्र राज्य कृषि व ग्रामीण परिवर्तन प्रकल्प संस्थेस “प्रकल्प समन्वय व व्यवस्थापन कक्षासाठी” स्वतंत्र बँक खाते उघडण्यास तसेच, सर्व प्रकल्प अंमलबजावणी यंत्रणांना देखील प्रकल्प अंमलबजावणी आराखड्यानुसार विविध स्तरांवर बँक खाते उघडण्यास मान्यता देण्यात येत आहे. सदरची सर्व बँक खाती PFMS प्रणालीशी संलग्न करावीत व प्रकल्पांतर्गत निधी वितरण सदर प्रणाली मार्फत करण्यात यावे. प्रकल्पांतर्गत उघडण्यात येणाऱ्या सर्व बँक खात्यांचे अंतर्गत व बाह्य लेखापरीक्षण प्रकल्पाच्या वित्तीय पुस्तिकेत नमूद केलेल्या कार्यपद्धतीनुसार नियमितपणे करावे.
४. या प्रकल्पांतर्गत एकूण US \$ ३०० दशलक्ष म्हणजेच सुमारे रु. २१०० कोटी (@ १ US \$ = रु. ७०/- दराने) गुंतवणूक अपेक्षित आहे (लाभार्थी हिस्सा वगळता), त्यापैकी ७०% निधी (US \$ २१० दशलक्ष) जागतिक बँकेकडून अल्प व्याज दराच्या कर्ज स्वरूपात, २६.६७% निधी (US \$ ८० दशलक्ष) राज्य शासनाच्या स्व-निधीतून गुंतवणूक करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे. त्याचप्रमाणे, प्रकल्पासाठी ३.३३% निधी (US \$ १० दशलक्ष) खाजगी क्षेत्राचा सहभाग म्हणून (कंपन्यांच्या सामाजिक उत्तरदायित्व निधीतून) ग्राम सामाजिक परिवर्तन फाऊंडेशनच्या माध्यमातून उपलब्ध करून घेण्यास मान्यता देण्यात येत आहे.
५. सदर प्रकल्पांतर्गत राज्य हिस्स्याची २६.६७% रक्कम कृषि विभागाच्या नियमित वार्षिक नियतव्ययामधून भागवावी व बाह्य हिस्स्याच्या ७०% रक्कमे एवढा (US \$ २१० दशलक्ष) अतिरिक्त नियतव्यय प्रकल्पाच्या ७ वर्ष कालावधीत प्रती वर्ष उपलब्ध करून देण्यात येईल, आणि ३.३३% निधी (US \$ १० दशलक्ष) खाजगी क्षेत्राचा सामाजिक उत्तरदायित्व निधी ग्राम सामाजिक परिवर्तन फाऊंडेशनच्या माध्यमातून अर्थसंकल्प बाह्य पद्धतीने उपलब्ध करून द्यावा.
६. आर्थिक व्यवहार विभाग, वित्त मंत्रालय, भारत सरकार यांच्या उपस्थितीत जागतिक बँकेसोबत कर्जाच्या वाटाघाटी (Loan Negotiations) करून कर्ज पुरवठ्याबाबत विविध अटी व शर्ती (Front end charges and Comittment charges वगळणे अथवा कमीत कमी दराने आकारण्यासह) आणि कर्जाच्या परतफेडीचा कालावधी निश्चित करण्यास राज्य शासनाच्या वतीने प्रधान सचिव (वित्त) व सचिव (कृषि) यांना प्राधिकृत करण्यात येत आहे. कर्जाच्या वाटाघाटीनंतर “महाराष्ट्र शासन व जागतिक बँक यांच्यात प्रकल्प करार (Project Agreement)” करावा, त्याकरिता राज्य शासनाच्या वतीने सचिव (कृषि) यांना प्राधिकृत करण्यात येत आहे. कर्जाच्या वाटाघाटीनंतर, “भारत सरकार व जागतिक बँक यांच्या दरम्यान कर्ज करार (Loan Agreement)” करावा.
७. महाराष्ट्र राज्य कृषि व्यवसाय व ग्रामीण परिवर्तन प्रकल्पाकरिता तयार केलेल्या प्रकल्प अंमलबजावणी आराखडा (Project Implementation Plan) व विविध कार्य पुस्तिकांनुसार (Manuals) प्रकल्पाची अंमलबजावणी करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे. जागतिक बँकेतर्फे प्रकल्पाचे मूल्यमापन (Appraisal) झाल्यानंतर अथवा कर्जाच्या वाटाघाटीवेळी सदर आराखडा / कार्य पुस्तिकांमध्ये अंशतः बदल करणे आवश्यक ठरल्यास, त्या सुधारित करून

त्यास मुख्य सचिवांच्या अध्यक्षतेखालील प्रकल्प सुकाणू समितीची मान्यता घ्यावी, आणि सदर सुधारित प्रकल्प अंमलबजावणी आराखडा (PIP) व कार्य पुस्तिकांनुसार प्रकल्पाची अंमलबजावणी करावी.

८. या प्रकल्पांतर्गत शेतकऱ्यांच्या उत्पादक कंपन्या / गट / समूह, महिला स्वयं सहाय्यता गट, फेडरेशन्स, संघ, सहकारी संस्था, सोसायट्या इत्यादी माध्यमातून संघटीत झालेल्या शेतकऱ्यांच्या संस्थांना लाभ देण्यास तसेच, पात्र संस्थांची निवड प्रकल्पांतर्गत निश्चित केलेल्या निकषांनुसार करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे. या संस्थांनी सादर केलेल्या प्रकल्पांसाठी, संबंधित प्रकल्पातील व्यवहार्यता तफावत निधीच्या (VGF) मर्यादेत तथापि, प्रकल्प किंमतीच्या कमाल ६०% मर्यादेपर्यंत महाराष्ट्र राज्य कृषि व्यवसाय व ग्रामीण परिवर्तन प्रकल्पाच्या माध्यमातून अनुदान देण्यास, आणि शासकीय विभाग/यंत्रणा/अंगीकृत उपक्रमांमार्फत ज्या घटकांची संपूर्ण अंमलबजावणी केली जाईल त्याकरिता प्रकल्प किंमतीच्या १००% अनुदान अनुज्ञेय राहील.
९. या प्रकल्पाच्या अंमलबजावणी दरम्यान शासनाच्या कृषि व संलग्न क्षेत्रातील प्रचलित सर्व योजना / प्रकल्प / उपक्रमांची सांगड (Convergence) घालून परिणामकारक व सर्वसमावेशक कार्यक्षम मूल्य साखळ्या विकसित कराव्यात. ग्राम सामाजिक परिवर्तन फाऊंडेशनकडून (VSTF) विकसित करण्यात येणाऱ्या १००० गावातून शेतकऱ्यांच्या गटांचे / उत्पादक कंपन्यांचे उप - प्रकल्प प्रस्ताव प्राप्त झाल्यास त्यांचा प्राधान्याने विचार करावा. त्याचप्रमाणे, प्रकल्पांतर्गत राज्यातील महिला बचत गट / स्वयं सहाय्यता गटांचे उप - प्रकल्प प्रस्ताव प्राप्त झाल्यास त्यांचा देखील प्राधान्याने विचार करावा.
१०. जागतिक बँकेकडून प्रकल्पाकरिता कर्ज कार्यान्वीत (Loan effectiveness) झाल्यानंतर, प्रकल्पाच्या पूर्वतयारी करिता राज्य शासनाने स्व-निधीतून उपलब्ध करून दिलेल्या निधीपैकी प्रतिपूर्तीस पात्र ठरणाऱ्या खर्चाच्या रकमेची जागतिक बँकेकडून प्रतिपूर्ती घ्यावी व उर्वरीत रक्कम राज्य शासनाने स्व-निधीतून खर्ची टाकावी.
११. प्रकल्प संचालक, महाराष्ट्र राज्य कृषि व्यवसाय व ग्रामीण परिवर्तन प्रकल्प, यांना प्रकल्प अंमलबजावणीच्या दृष्टीने प्रकल्पाच्या प्रापण पुस्तिका व वित्तीय व्यवस्थापन पुस्तिकेनुसार प्रशासकीय व वित्तीय शक्तींचे प्रदान करण्यास मंजुरी देण्यात येत आहे. त्यानुषंगाने, कृषि विभागाच्या संदर्भाकित शासन निर्णय दि. २८ सप्टेंबर, २०१८ अन्वये 'प्रकल्प संचालक, जागतिक बँक अर्थसहाय्यीत नानाजी देशमुख कृषि संजीवनी प्रकल्प (PoCRA)' यांना प्रदान केलेले वित्तीय व प्रशासकीय अधिकार 'प्रकल्प संचालक, महाराष्ट्र राज्य कृषि व्यवसाय व ग्रामीण परिवर्तन प्रकल्प' यांना प्रदान करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे.
१२. प्रकल्पाच्या वार्षिक कृती आराखड्यास प्रती वर्ष मुख्य सचिवांच्या अध्यक्षतेखालील प्रकल्प सुकाणू समितीची मान्यता घ्यावी व वार्षिक कृती आराखडा मंजूर झाल्यानंतर प्रकल्प संचालकांनी प्रकल्पाची प्रत्यक्ष अंमलबजावणी करावी. प्रकल्पाच्या प्रगतीचा सहामाही आढावा प्रकल्प सुकाणू समितीमार्फत घ्यावा व प्रकल्प संस्थेच्या नियामक मंडळाने प्रकल्पाचा नियमित आढावा घ्यावा.
१३. महाराष्ट्र राज्य कृषि व्यवसाय व ग्रामीण परिवर्तन प्रकल्पाचा जागतिक बँकेमार्फत वेळोवेळी आढावा घेतल्यानंतर जागतिक बँकेच्या सहमतीने व प्रकल्प सुकाणू समितीच्या मान्यतेने प्रकल्पामध्ये आवश्यक त्या सुधारणा करण्यास शासनाची मान्यता देण्यात येत आहे.

१४. प्रकल्पाकरिता मंजूर केलेल्या पदांवर नियुक्ती / प्रतिनियुक्तीने पूर्णवेळ प्रकल्पाचे काम पाहणाऱ्या शासकीय अधिकारी / कर्मचाऱ्यांना प्रोत्साहनपर विशेष प्रकल्प भत्ता देण्याबाबतचा निर्णय वित्त विभागाच्या मान्यतेने स्वतंत्रपणे घेण्यात येईल.
१५. हा शासन निर्णय नियोजन विभागाच्या मान्यतेने व वित्त विभागाच्या अनौपचारिक संदर्भ क्र.२३७/२०१९/व्यय -१ दिनांक ११ सप्टेंबर, २०१९ अन्वये प्राप्त मान्यतेनुसार निर्गमित करण्यात येत आहे.
१६. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०१९०९१११७११२१२४०१ असा आहे. हा आदेश डिजिटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(श्रीकांत आंडगे)

अवर सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रति:

१. मा. मुख्यमंत्री, महाराष्ट्र शासन, मंत्रालय, मुंबई
२. मुख्य सचिव, महाराष्ट्र शासन, मंत्रालय, मुंबई
३. अतिरिक्त मुख्य सचिव (वित्त), वित्त विभाग, मंत्रालय, मुंबई
४. अतिरिक्त मुख्य सचिव (नियोजन), नियोजन विभाग, मंत्रालय, मुंबई
५. प्रधान सचिव (पदुम व पणन), कृषि व पदुम विभाग, मंत्रालय, मुंबई
६. प्रधान सचिव (सहकार), सहकार व वस्त्रोद्योग विभाग, मंत्रालय, मुंबई
७. प्रधान सचिव (ग्राम विकास), ग्राम विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई
८. प्रधान सचिव (नगर विकास), ग्राम विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई
९. प्रधान सचिव (महिला व बाल विकास), ग्राम विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई
१०. सचिव (कृषि), कृषि व पदुम विभाग, मंत्रालय, मुंबई
११. सचिव (जलसंधारण), मृदा व जलसंधारण विभाग, मंत्रालय, मुंबई
१२. प्रकल्प संचालक, नानाजी देशमुख कृषि संजीवनी प्रकल्प, मुंबई
१३. आयुक्त (कृषि), महाराष्ट्र राज्य, पुणे
१४. आयुक्त, पशुसंवर्धन, महाराष्ट्र राज्य, पुणे
१५. आयुक्त, सहकार, महाराष्ट्र राज्य, पुणे
१६. प्रकल्प संचालक, महाराष्ट्र राज्य ग्रामीण जीवनोन्नती अभियान, मुंबई
१७. पणन संचालक, महाराष्ट्र राज्य, पुणे
१८. व्यवस्थापकीय संचालक, ग्राम सामाजिक परिवर्तन फाऊंडेशन, मुंबई
१९. व्यवस्थापकीय संचालक, महिला आर्थिक विकास महामंडळ, मुंबई
२०. व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य सहकार विकास महामंडळ, मुंबई
२१. मुख्य कार्यकारी अधिकारी, महाराष्ट्र राज्य ग्रामीण जीवनोन्नती अभियान, मुंबई

२२. मुख्य कार्यकारी अधिकारी, ग्राम सामाजिक परिवर्तन फाऊंडेशन, पुणे
२३. कार्यकारी संचालक, महाराष्ट्र राज्य कृषि पणन मंडळ, पुणे
२४. महालेखापाल १/२ (लेखा परीक्षा/ लेखा व अनुज्ञेयता) मुंबई/ नागपूर
२५. सह संचालक लेखा व कोषागारे संगणक कक्ष, नवीन प्रशासन भवन, ५ वा मजला, मुंबई ३२
२६. अधिदान व लेखाधिकारी, मुंबई/ निवासी लेखा अधिकारी, मुंबई
२७. माहिती व जनसंपर्क संचालनालय, मंत्रालय, मुंबई ३२.
२८. निवडनस्ती (८-अ).